

Kovuşturma Evresinde Sanığın Hakları*

Rights of Accused in the Prosecution Process

Mehmet Sercan ERCAN**

ABSTRACT

International law texts, the constitution and CMK (Turkey Criminal Procedure Code, No. 5271) has recognized broad rights to the accused who was one of the important elements of the criminal procedure during the prosecution process. This study will explain what these rights are. The aim is to explain and disseminate the rights of the accused in the prosecution process.

Keywords: prosecution process, accused, rights of accused, criminal procedure, right of defense

Giriş

Ceza Muhakemesi Kanunu incelenecek vakayı iki evreye ayırmıştır; soruşturma ve kovuşturma. Kovuşturma evresi, iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi ifade eder¹. Ceza muhakemesinde amaç maddi gerçeği araştırmaktır². Kovuşturma evresine Mahkeme (Hakim), Savcı, Sanık, Müdafî, Katılan ve Vekil katılır.

Ceza Muhakemesi Kanunu'na göre şüpheli soruşturma evresinde suç şüphesi altında bulunan kişi, sanık ise kovuşturmanın başlamasından itibaren hüküm kesinleşinceye kadar suç şüphesi altında bulunan kişidir³. Dolayısıyla hukukumuzda tüzel kişilerin şüpheli veya sanık olmaları mümkün değildir, ancak kusur yeteneği olan gerçek kişiler şüpheli veya sanık olabilirler⁴.

* Makale gönderim tarihi: 11.04.2019. Makale kabul tarihi: 31.04.2019. Mehmet Sercan Ercan, "Kovuşturma Evresinde Sanığın Hakları", *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, 2019, s. 181-197.

** Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu.
İletişim: mehmetsercanercan@gmail.com.

- 1 Bahri Öztürk, Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Özge Sırma Gezer, Yasemin F. Saygılar Kırıt, Özdem Özaydın, Esra Alan Akcan, Efser Erden Tütüncü, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı*, 12. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 625.
- 2 Timur Demirbaş, *Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 27.
- 3 CMK m. 2; Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırıt, Özaydın, Akcan, Tütüncü, s. 240; Mesut Bedri Eryılmaz, *Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 361.
- 4 Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırıt, Özaydın, Akcan, Tütüncü, s. 241.

Bir fiilin suç olabileceğine dair şüphenin varlığıyla birlikte kolluk görevlileri o fiili araştırır. Yani evvela suç şüphesi bilgi toplamaya sevk eder. Bu aşamada kimi zaman bir şüpheliden bahsedilemez. Soruşturma aşamasında amaç bir kamu davasının açılmasına gerek olup olmadığının tespit edilmesidir⁵. İlgili fiil belirli kişi ya da kişilere yönlendirirse ancak o zaman şüpheliden bahsedilir. Şüpheli potansiyel fail ya da şeriktir.

Bir suçlamanın muhatabı olan sanık birtakım haklara sahiptir. Hukukun temel kuralları, uluslararası hukuk normları, ulusal mevzuatımız ve içtihatlar sanığın haklarını belirlemiştir. Esasında bu hakları kategorize etmek oldukça güçtür zira hakların birçoğu birbirleriyle yakın ilişki içindedir. CMK da ceza muhakemesine hakim olan ilkeleri ayrı bir başlık altında düzenlememiştir. Bu çalışma doktrinde benimsenmiş olan sınıflandırmaları temel almış olmakla birlikte savunma hakkıyla doğrudan ilişkili olan haklar savunma hakkı başlığı altında incelemektedir.

I. Savunma Hakkı

Savunma suç işlediği iddia edilen kişinin yetkili makamlar nezdinde ilgili suçları işlemediğini ve cezalandırılmaması ya da daha az cezalandırılması gerektiğini ileri sürmesidir⁶. Bu tanımdan yola çıkarak savunma soru sorma, itirazda bulunma, açıklamalar yapma, hazır bulunma ve başvurma gibi usullerle gerçekleştirilebilir⁷.

Anayasa'mızın 36. maddesinde düzenlenmiş olan hak arama hürriyeti temel haklar ve ödevler başlığı altında düzenlenmiştir⁸. Yine Anayasa'mızın 12. maddesine göre temel haklar dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilemez haklardır. Her ne kadar Anayasa m. 36'da yargı mercileri önünde ibaresi geçse de uyuşmazlık yargı mercileri önüne gelmeden de savunma hakkının varlığı göz ardı edilemez. Dolayısıyla soruşturma aşamasında da savunma hakkı vardır⁹. Sanığın ceza yargılamasındaki en önemli hakkı savunma hakkıdır ve diğer tüm haklar esasında savunma hakkı içindedir.

Sanığın savunma hazırlamak için ihtiyaç duyduğu zaman ve kolaylıklardan yararlanma hakkı AİHS'te¹⁰ ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Milletlerarası

5 Demirbaş, s. 29.

6 Nur Centel, Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 147.

7 Centel, Zafer, s. 148.

8 Ay m.36 "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davalı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."

9 Centel, Zafer, s. 161.

10 AİHS m. 6/3-b

Andlaşma'da¹¹ sabittir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde¹² de belirtildiği gibi sanığın savunma için kendisine tüm güvencenin sağlandığı bir muhakeme ihtiyacı vardır.

Her ne kadar şüphelinin ifadesi alınmadan iddianame düzenlenmesi mümkün olsa da suçun sübutunu etkileyecek nitelikteki deliller toplanmadan hazırlanmış olan iddianamelerin iade edilmesi gerekliliği gerekçesiyle şüphelinin ifadesinin alınmasının da en önemli delillerden olduğunu belirtmiştir¹³.

Hukukumuzda CMK m. 195 ile düzenlenmiş olan sanığın yokluğunda duruşma hali şüphesiz sanığın savunma hakkına getirilmiş olan bir kısıtlamadır¹⁴. “Davanın görüldüğü yer mahkemesinin yargı çevresi dışından başka bir suçtan tutuklu veya hükümlü bulunan sanığın bozma kararına karşı diyeceklerinin sorulmaması savunma hakkının kısıtlanması niteliğindedir”¹⁵.

Savunma hakkıyla doğrudan ilgili birtakım haklar vardır; müdafiden yararlanma hakkı, susma hakkı, soru sorma hakkı, aleyhe işlemlere katılmama hakkı, tercümandan yararlanma hakkı, delillerin toplanmasını isteme hakkı, duruşmada bulunma hakkı bunlardan bazılarıdır.

A. Suçlamaları Öğrenme Hakkı

Sanık öncelikle hakkındaki suçlamaları öğrenme hakkına sahiptir¹⁶. Anayasa m. 19/5'te “Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hakim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.” denilerek isnadı öğrenme hakkı düzenlemiştir. CMK m. 147/1-b'ye göre şüpheliye ve sanığa yüklenen suçlar anlatılır. Anlatılır ifadesi sadece suçun ne olduğunun söylenmesini değil suçla ilgili detaylı bilgi verilmesini gerektirir¹⁷. Yani suçla ilgili olan bütün bilgilerin verilmesi gerekmektedir. AİHS m. 6/3-a da bu duruma vurgu yapar: sanık “kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedenlerinden en kısa zamanda, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek” hakkına sahiptir¹⁸.

11 MSHS m. 14/3-b

12 İHEB m. 121/1

13 Yargıtay 13.CD, 02.02.2012, 27923/2008 (www.yargitay.gov.tr)

14 Yener Ünver, Hakan Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 14. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 205.

15 YCGK, 10.06.2008, 148/169 (www.yargitay.gov.tr).

16 CMK m. 101,147,170 gibi.

17 Mustafa Özen, *Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri*, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 207; Cumhur Şahin, *Ceza Muhakemesi Hukuku I*, 8. Bası, Seçkin Yayıncılık, 2017, s. 135; Ünver, Hakeri, s. 28.

18 Özen, s. 208; Eryılmaz, s. 275.

CMK m.191/3-c de sanığın hakkındaki suçlamaları öğrenme hakkı “Sanığa yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu ve 147. maddede belirtilen diğer hakları bildirilir.” şeklinde düzenlenmiştir. Suçlamaları öğrenme hakkı esasında savunma hakkının en temel ön koşuludur¹⁹. Zira savunma yapabilmek için evvela neye karşı savunma yapılacağını bilmek gerekir. Dolayısıyla isnadı öğrenme hakkının sağlanamaması savunma hakkının da gereği gibi kullanılamaması sonucunu doğuracaktır²⁰. Yargıtay’a göre sanığın sorgusu yapılmadan evvel sanığa iddianame okutulmalı ve kendisine atılı olan suçların neler olduğu bildirilmelidir. Bu şekilde yapılmayan sorgu ile hüküm verilmesi halinde bu durum hükmün bozulması sebebidir²¹.

B. Müdafiden Yararlanma Hakkı

Savunma hakkını kişi kendi kullanabileceği gibi bir avukat aracılığıyla da kullanabilir²². Sanık kovuşturma evresinin her aşamasında kendi seçtiği avukatın yardımından yararlanma hakkına sahiptir²³. Ayrıca sanığa adli yardım yoluyla ücretsiz müdafî atanması da mümkündür.²⁴ Her ne kadar sanık muhakemenin her aşamasında müdafiden yararlanma hakkını haiz olsa da muhakeme sonrasında yani infaz esnasında da müdafiden yararlanma hakkına sahiptir. Müdafî sanığın hukuki bakımdan yardımcısıdır. Sanık sorgulaması yapılmadan önce ne şekilde olacağı, nelere dikkat edeceği gibi konularda avukatı ile uygun ortamda görüşme hakkına sahiptir²⁵.

Kural olarak müdafiden yararlanma hakkı sınırlandırılmaz. Eğer somut olay müdafiden yararlanma hakkının sınırlandırılmasını haklı kılacak zorlayıcı koşulları haizse bu hak ancak açıkça belirlenmiş ve zaman olarak kısıtlanmış durumlarda sınırlandırılabilir²⁶.

C. Susma Hakkı

Sanık sorulan sorulara cevap vermek zorunda değildir²⁷. Hukukumuzda şüphelinin ya da sanığın susması aleyhe delil olarak değerlendirilmez²⁸. Sanığın susma hakkını kullanması ceza belirlenirken takdiri indirim nedenlerinin uy-

19 Özen, s. 88.

20 Özen, s. 88.

21 Yargıtay 5. CD, 19.3.1984, 721/1133 (www.yargitay.gov.tr).

22 Özen, s. 89.

23 Şahin, s. 136; Eryılmaz, s. 276.

24 CMK m. 147/1; CMK m. 150; AİHS m. 6/3.

25 Özen, s. 208.

26 Ünver, Hakeri, s. 23.

27 Ünver, Hakeri, s. 24; Şahin, s. 138; Veli Özer Özbek, Koray Doğan, Pınar Bacaksız, İlker Tepe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 214.

28 Centel, Zafer, s. 163; Özen, s. 68; Ünver, Hakeri, s. 207.

gulanmamasına gerekçe olamayacağı gibi temel ceza belirlenirken alt sınırdan uzaklaşmaya da sebep olamaz²⁹. Nitekim aksi durumda hakkın kullanılmasının engellenmesi söz konusu olacaktır. Şüpheli ya da sanığın susması esasında suçu işlemediğini söylemesi ile aynı anlamdadır³⁰. Sanığın susma gerekçesinin bir önemi yoktur, hangi gerekçe ile sustuğu suçluluğunun tespitini etkilemeyeceği gibi tespit edilecek cezayı da etkilemez³¹. Kişi gerek savcı önünde gerekse mahkemede kendini suçlayıcı açıklamalarda bulunmaya zorlanamayacağı gibi kendi aleyhine delil vermeye de zorlanamaz. Bu durum Anayasa'mızın 38. maddenin 5. fıkrasında da "Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz." şeklinde belirtilmiştir. Kişinin kendisi ya da yakınları aleyhine delil göstermeye zorlanamaması ilkesi "nemo tenetur" ilkesi olarak da bilinir³².

Susma hakkı şüpheli ve sanık için geçerli olduğu gibi tanık ve bilirkişiler bakımından da geçerli olduğu söylenebilir. Ancak tanık ve bilirkişiler bakımından susma hakkı değil, tanıklıktan ve bilirkişilikten kaçınma hakkından bahsedilebilir.³³ Sanığın susma hakkı muhakeme konusuna ilişkindir. Yani susma hakkı sınırsız değildir. Kimliğe ilişkin hususlarda sanık susma hakkı bulunduğunu ileri süremez³⁴.

Bu ilke sanığa muhakeme konusuna ilişkin hususlarda da sınırsız bir hak vermemektedir. Örneğin, şüpheli ya da sanık alkol muayenesi için alkol ölçüm cihazını üfleme zorunda değildir, ancak vücudundan kan örneği alınmasına katlanmak durumundadır³⁵.

D. Meramını Anlatabilme Hakkı

Sanık, Mahkeme huzurunda kendini ifade edebilir, aleyhine olan iddialara karşı cevap verebilir ve yeni deliller ileri sürebilir³⁶. Savunma hakkının en önemli imkanlarından biri de sanığın savunma dokunulmazlığı hakkından yararlanabilmesidir. Savunma dokunulmazlığına göre sanık gerek adli gerekse idari makamlara yaptığı başvurularında kişilerle ilgili somut isnadlarda bulunabilir ve bu isnadlarından dolayı cezalandırılmaz³⁷. Elbette sanığın bu isnad ve değerlendirmeleri söz konusu uyumsuzlukla ilgili olmalıdır³⁸.

29 Özen, s. 215; Şahin, s. 141.

30 Ünver, Hakeri, s. 207.

31 Şahin, s. 142.

32 Şahin, s. 137.

33 Özen, s. 68.

34 Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırt, Özaydın, Akcan, Tütüncü, s. 243; Ünver, Hakeri, s. 208.

35 Ünver, Hakeri, s. 73.

36 Eryılmaz, s. 106.

37 Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırt, Özaydın, Akcan, Tütüncü, s. 243.

38 TCK m. 128.

E. Tanık Dinleme ve Soru Sorma Hakkı

AİHS m. 6'ya ve CMK m. 201'e göre her sanık tanıkları sorguya çektirmek veya çekmek ve kendi tanıklarının ise mahkemece dinlenilmesini sağlamak hakkına sahiptir. Doğrudan doğruyalık ilkesi bu bağlamda söz konusu olur ve mahkeme delillere doğrudan temas eder.

Anayasa Mahkemesi de tanık dinlenilmesi hakkına önem vermektedir. Örneğin 2014 yılında vermiş olduğu bir bireysel başvuru kararında sanığın dinlenilmesi talebinde bulunduğu bir tanığın dinlenilmemesini, savunma tanıklarının dinlenilmelerinin sağlanması hakkının ihlali edildiğine karar vermiştir³⁹.

F. Tercümandan Yararlanma Hakkı

Duruşma dilini anlayamayan sanığın ücretsiz olarak bir tercüman yardımından yararlanma hakkı vardır⁴⁰. Sağlıklı bir muhakeme için evvela sanığa iddiaya ilişkin hususlar anlayabileceği bir şekilde izah edilmelidir. Bu hak AİHS m. 6/3-e ve CMK m. 202'de düzenlenmiştir. Tercümandan yararlanma hakkı bakımından doktrinde ve içtihatlarda vurgu yapılan bir hususun belirtilmesinde fayda vardır. Eğer sanık Türkçe bilmesine rağmen siyasi, ırki, etnik, dini ya da başka bir saikle Türkçe dışında bir dilde savunmada bulunmak isterse bu hakkın kötüye kullanılması anlamına gelir⁴¹. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun da hakkın kötüye kullanılması durumunda bu hakkın kullanılmayacağı yönünde kararı vardır⁴².

G. Dosyayı İnceleme Ve Örnek Alma Hakkı

Hukukumuzda soruşturma evresindeki usul işlemleri gizlidir. Ancak CMK m. 153 ile müdafie dosyayı inceleme ve dosyanın bir kopyasını alma hakkı tanınmıştır. Müdafie tanınan bu haktan şüpheli ya da sanık da yararlanabilir⁴³. Yargıtay içtihatlarında da dosyayı inceleme hakkının doğrudan savunma hakkına hitap ettiği belirtilmiştir. "İstinabe yoluyla sorgusu yapılan sanık ifadesinde 'çeki keşide edip etmediğini söyleyebilmek için çek fotokopisini görmesi gerektiğini, bu nedenle şimdilik suçlamayı kabul etmediğini' belirttiği halde kendisine suça konu çek fotokopisi gösterilip yeniden savunması alınmadan mahkumiyet kararı verilmek suretiyle savunma hakkının kısıtlanması, yasaya aykırıdır."⁴⁴.

39 Anayasa Mahkemesi Kararı, 15.08.2014, Başvuru Numarası 2013/7800.

40 Centel, Zafer, s. 165; Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırt, Özaydın, Akcan, Tütüncü, s. 156; Eryılmaz, s. 280.

41 Özen, s. 90.

42 YCGK, 11.10.2011, 182-204 (www.yargitay.gov.tr).

43 Eryılmaz, s. 278.

44 Yargıtay 10.CD. 21.03.2015, 23458/2947 (www.yargitay.gov.tr).

H. Delillerin Toplanması İsteme Hakkı

Sanığın lehine olan delillerin toplanılmasını isteme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir⁴⁵. Ceza muhakemesi hukukunda delillerin serbestliği ilkesi vardır. Buna göre sanık uyuşmazlık konusuyla bağlantılı her şeyin delil olarak kabul edilmesini talep etme hakkına sahiptir⁴⁶. Aynı zamanda sanık bu delillerin duruşmada tartışılmasını talep edebilir. Duruşmada tartışılmamış bir delil varsa, bu delilin mahiyeti ne olursa olsun duruşmada tartışılmadan bu delile dayanarak hüküm verilemez⁴⁷.

CMK'nın 217/1 maddesi de hakim kararını ancak delillere dayandırabilir diyerek açıkça göstermektedir ki hükmün temel şekillendiricisi delillerdir⁴⁸. Dolayısıyla yargılamada tarafların en önemli haklarından biri delillerin toplanmasını talep etme hakkıdır.

I. Duruşmada Hazır Bulunma Hakkı

CMK m. 193 gereği her sanık duruşmada hazır bulunma hakkına sahiptir ve aynı zamanda yükümlüdür. Ceza muhakemesinde tüm katılanların açık bir şekilde karşılıklı olarak düşüncelerini ifade etme olanağı vardır⁴⁹. Sanık aleyhine tanıklık yapan kişilerle yüzleşme ve bunlara soru sorma hakkına sahiptir⁵⁰. Ceza yargılamalarında maddi gerçek araştırılır. Mahkeme tarafları dinledikten sonra, delilleri de değerlendirip bir karara varır⁵¹. Dolayısıyla Mahkemenin kendi gerçekliğine ulaşabilmesi ancak tarafların özgür bir ortamda, baskı altında kalmadan kendilerini ifade edebilmeleriyle mümkün olur.

Kovuşturma evresinde sözlülük ilkesi benimsenmiştir. Bu hem aleniyeti sağlar hem de tarafların sıcağı sıcağına, hızlı ve etkili bir biçimde savunma yapabilmelerine imkan tanır. Duruşmada konuşulmayan ve tartışılmayan hiçbir husus hükümde dikkate alınmaz⁵². Cumhuriyet savcısı sanığın açıklamalarına itiraz edebileceği ya da cevap verebileceği gibi sanık da cumhuriyet savcısına cevap verebilir⁵³. Cumhuriyet savcısı sanığa doğrudan soru yöneltebilir. Sanık ise Mahkeme başkanı veya hakim aracılığıyla cumhuriyet savcısına soru yöneltebilir⁵⁴.

45 Centel, Zafer, s. 166; Şahin, s. 143; AİHS m. 63/b; CMK m. 147/1-f,176/4,202

46 Özen, s. 84, s. 216.

47 Ünver, Hakeri, s. 54.

48 CMK m. 217/1, "Hakim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir."

49 CMK m. 177/3,179.

50 Eryılmaz, s. 278.

51 Eryılmaz, s. 87.

52 Eryılmaz, s. 99.

53 Eryılmaz, s. 99.

54 Eryılmaz, s. 99.

II. Adil Yargılanma Hakkı

Ceza muhakemesinin tamamına hakim olan ilke adil yargılanma ilkesidir⁵⁵. Sanık adil, dürüst ya da hakkaniyete uygun yargılanma hakkına sahiptir⁵⁶. Kişilerin adil yargılanma hakkı Anayasa ile korunmuştur⁵⁷. Adil yargılanma hakkı davanın bağımsız ve tarafsız, yasayla kurulan, mahkeme önünde, mahkeme sürede ve açık duruşmada görülmesini gerektirir⁵⁸. Ayrıca sanığın isnadı öğrenme, savunma hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olma, kendini savunma veya müdafinin yardımından yararlanma gibi hakları da adil yargılanmanın unsurlarındandır⁵⁹.

Davanın hakkaniyete uygun ve adil şekilde dinlenmesine ilişkin hak AİHS'nin 6. maddesindeki unsurlardan bağımsız genel bir haktır. AİHM adil yargılanma kavramının “ideal koşulları oluşturma zorunluluğu” olarak algılanması gerektiğini belirtmiş ve ceza ve ceza muhakemesi hukukunun temel ilkelerinden ortaya çıkan unsurları da kapsayan genel (torba) bir hak olduğunu söylemiştir⁶⁰. “Dava hakkı” ve “silahların eşitliği” gibi haklar da bu genel haktan türetilmiştir. Silahların eşitliği ilkesi savunmanın haklarını hür bir şekilde kullanabilmesini ifade eder⁶¹. Alenilik, hakim bağımsızlığı ve tarafsızlığı gibi muhakeme ilkeleri de adil yargılanma hakkı ile çok sıkı bir ilişki içindedir⁶².

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin devamlı içtihatlarıyla adil yargılanma kavramının kapsamı sürekli genişletilmektedir. Adil yargılama hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin iç hukuk kuralı haline gelmesiyle birlikte de bizim hukukumuzun bir parçası olmuş ve anayasada doğrudan bahsedilmiştir⁶³.

Cumhuriyet savcısının henüz soruşturma aşamasındayken şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayıp muhafaza etmesi de adil yargılamanın gerçekleşmesi için gereklidir⁶⁴. AİHS her ne kadar adil yargılama ilkesi bakımından sadece kovuşturma evresini düzenlemiş gibi görünse de bu ilkenin soruşturma evresinde uygulanamayacağı anlamına gelmez⁶⁵. Soruşturma veya

55 Ünver, Hakeri, s. 16.

56 AİHS m. 6/1; İHEB m. 10; Ay m. 36/1.

57 Ay m. 36/1.

58 AİHS m. 6/1.

59 Centel, Zafer, s. 155; Eryılmaz, s. 266.

60 Centel, Zafer, s. 155.

61 Bahri Öztürk, Mustafa Ruhan Erdem, *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, 2006, s. 174.

62 Ünver, Hakeri, s. 17.

63 Ay m. 36; Centel, Zafer, s. 155.

64 CMK m. 160/2.

65 Ünver, Hakeri, s. 17.

kovuşturma aşamasında hukuka aykırı olarak yapılan her şey adil yargılanmayı etkilemeye teşebbüs suçu olmaktadır⁶⁶.

III. Bağımsız-Tarafsız-Tabii Hakim İlkesine Uygun Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı

Sanığın bağımsız, tarafsız ve tabii hakim ilkesine uygun bir şekilde kurulmuş bir mahkemede aleni olarak yargılanma hakkı vardır⁶⁷. Mahkeme, AİHM'e göre yasayla kurulan, taraflar ve yürütme organı önünde bağımsız, tarafsız ve yargılama usulü güvencesine sahip bir makamdır⁶⁸. Tarafsızlık hakim in iddia ve savunma makamlarına eşit mesafede olmasını, bağımsızlık ise hakim in kimseden emir almamasını ifade eder⁶⁹.

Mahkemenin yasayla kurulmuş olması şartı tabii hakim güvencesini de sağlar. Tabii hakim ilkesinin önemi CMK m. 7'de "yenilenmesi mümkün olmayanlar dışında görevli olmayan hakim veya mahkemece yapılan işlemler hükümsüzdür." denilerek vurgulanmıştır. Yargı teşkilatına ilişkin tüm ayrıntılar değilse de mahkemelerin kuruluş ve yetkileri ile muhakeme usulünün dava konusu uyuşmazlık ortaya çıkmadan önce yasayla belirlenmiş olması tabii hakim ilkesini ifade eder ve kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesinin doğrudan bir sonucudur. Yani bir uyuşmazlık meydana gelmeden önce o uyuşmazlığa bakacak olan yetkili ve görevli olan mahkeme belli olmalıdır⁷⁰.

Tabii hakim ilkesine göre hem mahkemeler hem de mahkemelerde görev yapan yargıçlar uyuşmazlıktan önce belli olmalıdır. Esasında uygulamada yargıçların hali hazırda derdest olan dosyaları varken görev yerleri değişmektedir. Ancak bu ilke bir yargıcın belirli kişi ya da davalara bakmak için sonradan görevlendirmemesini ifade eder⁷¹. Anayasanın 37. maddesinde de belirtildiği gibi "Hiç kimse kanunen tabii olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz."⁷². Her ne kadar kural bu olsa da uygulamada kimi zaman davalar yeni kurulan başkaca mahkemelere devredilmektedir. Bu durum yalnızca tabii hakim ilkesine değil ayrıca vasıtasızlık ilkesine de aykırıdır⁷³.

Kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği birbirlerinden ayrı ve bağımsız olan yargı ve

66 TCK m. 288

67 AİHS m. 6/1; İHEB m. 10; Ay m. 138, 141; CMK m. 3, 22, 182.

68 Centel, Zafer, s. 156.

69 Serap Keskin, "Yargıç Bağımsızlığı", Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul, 1998, s. 129-154.

70 Özen, s. 60.

71 Özen, s. 60.

72 Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırt, Özyayın, Akcan, Tütüncü, s. 124.

73 Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırt, Özyayın, Akcan, Tütüncü, s. 124.

yürütme erklerinin birbirlerine müdahalesinin engellenmesi de bağımsız yargılanmanın gereklerindedir. Bu sebeple tabii hakim ilkesi yargıyı mahkeme dışı etkilere karşı korur⁷⁴. Anayasa'nın 138. maddesi de hakimlerin görevlerinde bağımsız olduklarını vurgulamaktadır.

Hiç kimse, işlediği sırada gerek ulusal gerekse uluslararası hukuk tarafından suç olarak tanımlanmamış bir eyleminden dolayı mahkum edilemez⁷⁵. Kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi gereği suç sayılan davranışlar ve bu davranışlara verilecek olan cezalar kanun koyucu tarafından belirlenmelidir⁷⁶. Suçta ve cezada kanunilik ilkesi de aleni yargılama hakkının ve dolayısıyla doğal hakim ilkesinin bir sonucudur. Aleni yargılama hakkı ancak bağımsız, tarafsız ve tabii hakim ilkesine uygun olarak kurulmuş mahkemeler tarafından yerine getirilebilir⁷⁷.

IV. Hakim Önüne Çıkma Hakkı

Kişinin huzura çıkmasına izin ver anlamına gelen Habeus Corpus emri de denen bu hak yakalanan kişinin bir an evvel mahkeme huzuruna çıkararak yakalanmasının hukuki nedeninin gösterilmesini ve bunun hukuka uygunluğunun araştırılmasını talep etme imkanı verir⁷⁸. Bu hak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde de düzenlenmiştir. Sözleşmenin m. 5/3'e göre yakalanan veya tutuklanan herkesin hemen bir hakim veya adli yetkili önüne çıkarılmayı isteme hakkı vardır. Belirtilmelidir ki savcı da bu anlamda adalet organıdır⁷⁹.

V. Haklarını Öğrenme Hakkı

Yakalanan kişiye evvela yakalanma nedeni, susma hakkının bulunduğu, müdafiden yararlanma hakkı ve sulh ceza hakimliğine başvurarak yakalanmaya itiraz etme hakkı olduğu söylenir ve bunların kendisine söylendiğine dair hazırlanan tutanağın sureti yakalanan kişiye verilir⁸⁰. Kovuşturma evresinde de sanığa mahkemede sorgulaması yapılırken isnat edilen fiil anlatılır⁸¹. "Sanığa hakları hatırlatılmamalı, öğretilmelidir."⁸²

CMK m. 147/1 de düzenlenen şekliyle haklarını öğrenme hakkı kapsamında şüpheli ya da sanığa atılı suçlar anlatılmalı; müdafii hakkı ve seçtiği ya da baro

74 Centel, Zafer, s. 157.

75 AİHS m. 7; İHEB m. 11/2; Ay m. 38/1; TCK m. 2.

76 Eryılmaz, s. 84.

77 Özen, s. 223.

78 CMK m. 91/1, 94; Özen, s. 93, s. 219.

79 Centel, Zafer, s. 173.

80 Özen, s. 88; CMK m. 90/4.

81 CMK m. 147.

82 Ünver, Hakeri, s. 209.

tarafından görevlendirilen müdafinin hukuki yardımından yararlanma hakkı olduğu bildirilmeli; yakalandı ise bu durumun yakınlarına bildirilebileceğini söylemeli; susma hakkı olduğu bildirilmeli; delillerin toplanmasını isteyebileceği bildirilmeli; lehine olan hususları ileri sürme, aleyhine olanları ortadan kaldırma imkanı olduğu söylenmelidir⁸³.

VI. Yakınlarına Haber Verilmesini İsteme Hakkı

Şüpheli ve sanığın yakınlarına haber verilmesini isteme hakkı vardır⁸⁴. Yakalanan kişinin durumu Cumhuriyet savcısının kararıyla derhal yakınlarına veya belirlediği bir kişiye bildirilir⁸⁵. Bununla birlikte tutuklama ve tutuklamanın uzatılmasına ilişkin kararlar da hakim kararıyla gecikmeksizin sanığın yakınına veya belirlediği kişiye bildirilir⁸⁶. Sanığın yakınına eşi, çocukları, ana babası, evlatlık bağı ile bağlı olduğu kişiler, nişanlısı örnek verilebilir⁸⁷.

VII. Mahkemeye Başvurma Hakkı

Anayasa'mızın 36. maddesiyle düzenlenen hak arama özgürlüğü herkese meşru yollardan mahkeme önünde davalı veya davacı olarak adil yargılanma hakkı tanır. AİHS'nin 6. maddesiyle düzenlenmiş olan mahkemeye başvurma hakkı esasında ilgiliye yöneltilmiş olan suç iddiasının mahkemece karara bağlanmasını talep etme hakkını ifade etmektedir⁸⁸. Dolayısıyla hak arama özgürlüğü kişiye yöneltilmiş olan suç isnadı hakkında mahkemeler nezdinde muhakeme sonucunda karar verilmesini talep etme hakkıdır.

Mahkemeye başvurma hakkı aynı zamanda denetim mahkemesine başvurma hakkını da ihtiva eder. Yani bir ceza muhakemesinde kişi hakkında verilen kararın üst mahkeme tarafından tekrar değerlendirilmesini talep etme hakkını haizdir.⁸⁹ AİHS m. 13'te de bu durum düzenlenmiştir. Buna göre sözleşmede tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen kimse ulusal makamlara etkili başvuru yapma hakkına sahiptir.

VIII. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Herkes makul sürede yargılanma hakkına sahiptir. Gerek AİHS'nin 6. maddesi gerek Anayasa'mızın 19 ve 141. maddeleri gerekse de Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 14. maddesi sanığın makul sürede yargılanmayı isteme

83 Özen, s. 207.

84 Ay m. 19/5.

85 CMK m. 95.

86 CMK m. 107/1.

87 Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırıt, Özyayın, Akcan, Tütüncü, s. 242; Özen, s. 213.

88 Centel, Zafer, s. 157.

89 Özen, s. 60, s. 92, s. 223; Ünver, Hakeri, s. 27.

hakkı olduğunu belirtir. Anayasa'nın 141. maddesi yargının görevini “davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması” olarak ifade etmiştir. AİHS'nin 6. maddesinde ise “davanın makul bir süre içinde” sonuçlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Makul sürede yargılanma hakkı yalnızca kovuşturma evresi için değil aynı zamanda soruşturma evresi için de geçerlidir. Yani esasında bu hak makul bir sürede muhakemenin tamamlanması şeklinde ifade edilmelidir⁹⁰. Örneğin AİHM muhakeme sürecinin 9 yılda tamamlandığı Metzger/Almanya meselesinde Sözleşme'nin ihlal edildiği ve soruşturmanın sonuçlanmasıyla kamu davası açılması arasında geçen onbeş aylık sürenin “özellikle ağır gecikme” olarak nitelendirilmesi gerektiğine karar vermiştir⁹¹. AİHM'nin Türkiye'ye yönelik mahkumiyet kararlarının bir çoğu makul sürede yargılanma hakkının ihlaline dayanmaktadır⁹².

Makul süre resmi bir makam tarafından suç işlendiğine yönelik iddianın yapılmasıyla başlar ve suç isnadına ilişkin bir karar verilmesiyle veya bir yaptırım uygulanmasıyla sona erer⁹³. “Şüphelinin saklandığı süre makul süre değerlendirmesinde hesaba katılmaz.”⁹⁴. Anayasamızın mahkemelere vermiş olduğu davaları en az giderle ve en hızlı şekilde sonuçlandırma görevi de bu hakkın sonucudur⁹⁵. Yine aynı şekilde ilgililerin makul sürede özgürlüklerine kavuşmaları ve duruşmaya ancak zorunlu hallerde ara verilebileceğine ilişkin kural da bu hakkın uzantısıdır⁹⁶. Hukuk geleceğe duyulan güvendir. Her sanığın durumuna ilişkin bir an evvel bilgi edinme ve belirsizlikten kurtulma hakkı vardır⁹⁷. “Geç gelen adalet adalet değildir” sözü de esasında makul sürede yargılanma hakkına atıf yapar.⁹⁸

Makul sürenin belirlenmesinde her bir olay ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Nitekim AİHM'e göre de sürenin makul olup olmadığı her bir münferit olaya göre kendi özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir⁹⁹. “Makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyetleri nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskı ile sıkıntılardan korunması ile adaletin gerektiği şekilde temini ve hukuka olan inancın muha-

90 Centel, Zafer, s. 159.

91 Centel, Zafer, s. 159.

92 Özen, s. 91.

93 Öztürk, Tezcan, Erdem, Gezer, Kırt, Özyayın, Akcan, Tütüncü, s. 156.

94 Centel, Zafer, s. 159.

95 Ay m. 141/4.

96 CMK m. 91, 102, 190.

97 Sibel İnceoğlu, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul, 2002, s. 357.

98 Özen, s. 60.

99 Centel, Zafer, s. 160; Eryılmaz s. 272.

fazası olup, hukuki uyumsuzluğun çözümünde gerekli özenin gösterilmesi gereği de yargılama faaliyetinde göz ardı edilemeyeceğinden, yargılama süresinin makul olup olmadığının her bir başvuru açısından münferiden değerlendirilmesi gerekir.¹⁰⁰

Kural olarak makul sürede yargılanma hakkının ihlali bir bozma nedeni değildir meğer ki bir yarar olsun. Ancak bu hakkın ihlali yargılama görevlileri hakkında görevi ihmal suçunun gündeme gelmesine sebep olabilir¹⁰¹.

IX. Masum Sayılma Hakkı

Hukukun evrensel kuralları gereğince sanık mahkumiyet hükmü kesinleşinceye kadar suçsuzdur¹⁰². Masumluk karinesinin gayesi sanığa suçlu gibi davranılmamasını güvence altına almaktır¹⁰³. Her ne kadar masumiyet karinesi olsa da esasında sanık ne tam anlamıyla masum ne de suçludur. Karine olarak sanığın masumluğu kabul edilmektedir. Nitekim sanık bir takım fillerinden dolayı suç şüphesi altındadır ve soruşturma bu şüpheye dayanarak yapılmaktadır.

Masumiyet karinesi şüpheliye ve sanığa muhakemeye katkıda bulunmaktan kaçınma imkanı verir. Dolayısıyla ilkesel olarak sanığın masumiyetini kanıtlanma yükümlülüğü yoktur. Bir kimsenin suçlu olduğunu ispatlamak devletin görevidir¹⁰⁴. Ancak Türk Ceza Kanunu'ndaki birtakım suçlar bakımından bu ilke işletilememektedir. Örneğin organize suçlulukla mücadelede, aklama suçunda, gelirin kaynağını teşkil eden evvelki suçun ispatı zorunlu değildir. Yani hukuka aykırı bir şekilde elde edildiği tahmin edilen bir takım mal varlıklarının alınması mümkündür¹⁰⁵. Biraz evvel belirtildiği gibi sanığın masumiyetini kanıtlanma yükümlülüğü olmamasına rağmen bu suçlar bakımından kanıtlanmamış bir fiil cezalandırılmakta ve sanık yargılama konusu uyumsuzluğun aksini ispat yükümlülüğü altında bırakılmaktadır. Şüphesiz bu durum mahkemenin muhakemeyi yapılandırma ve masumluk karinesi ilkesine ters düşer¹⁰⁶.

Şüpheden sanık yararlanır ilkesi (In Dubio Pro Reo) de masumiyet karinesiyle yakın ilişkilidir. Şüpheden sanık yararlanır ilkesi gereğince bir kişi hakkında suçlu işlediğine yönelik kesin bir kanaat oluşmadığı durumlarda, bu şüphe hali mahkeme tarafından sanık lehine yorumlanır¹⁰⁷. Yani hakim delil-

100AYM, Bireysel Başvuru, Başvuru No:2012/673, 19.12.2013, p. 27.

101 YCGK, 21.2.2006-4-165/31.

102AİHS m. 6/2; İHEB m. 11; Ay m. 38

103Centel, Zafer, s. 167; Özen, s. 219; Ünver, Hakeri, s. 29; Şahin, s. 143.

104 Ünver, Hakeri, s. 30.

105Centel, Zafer, s. 168.

106Centel, Zafer, s. 168.

107Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2016, Ankara, s. 68; Özen, s. 63; Eryılmaz, s. 104.

leri değerlendirdikten sonra hüküm tesis ederken sanık hakkındaki kuşkularını giderememişse bu ilke devreye girer¹⁰⁸. Dolayısıyla sanığın suçluluğu hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde, yüzde yüz ispatlanmadığı sürece sanık suçsuz kabul edilir.¹⁰⁹

Şüpheden sanık yararlanır ilkesi “bir kişinin suçlu olduğu mahkeme tarafından ortaya konmadığı sürece, şüpheli veya sanığı, kamusal merciler tarafından suçlu muamelesi görmesine karşı korur. Masumiyet karinesi delillerin serbestçe değerlendirilmesi ilkesine engel olmaz. Ancak, değerlendirilen deliller, yargılamanın sonunda verilen hükmün yasal olmamasına da yol açmamalıdır. Başka bir deyişle, delillerin değerlendirmesi masumluk karinesini zedelemek suretiyle yapılırsa, verilen hüküm de yasal olmayacaktır.”¹¹⁰.

X. İşkence Ve Onur Kırıcı Ceza ve Muameleye Tabi Olmama Hakkı

Gerek uluslararası hukuk gerekse ulusal hukuk işkence ve kötü muameleyi yasaklamıştır¹¹¹. Anayasa’mızın 17. maddesinde “Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz. Kimse haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.” denilmiştir. İşkence yasağı başlıklı AİHS’nin 3. maddesinde ise “Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye veya cezaya tabi tutulamaz.” denilerek işkence ve onur kırıcı ceza ve muamele yasağı vurgulanmıştır. CMK m.148/1’ e göre “Şüphelinin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilaç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz.” Aynı maddede bu ilke bağlamında hukuka aykırı ifade alma yöntemlerini açıkça yasaklamış ve bu şekilde elde edilen ifadelerin hukuki bir değer taşımadığını belirtmiştir. Bununla birlikte TCK m.94’te de işkence ağır bir suç olarak düzenlenmiştir.

Ceza muhakemesi işlemleri sırasında yanıltma, zorlanma, kandırılma gibi tarafların haklarına hanel getirecek ve kısıtlayacak, haklarını kullanmalarına mani olacak davranışlarda bulunulmaması gerekmektedir.¹¹² İşkence yasağı da sanığın diğer haklarıyla yakın ilişki içindedir. Kişinin kendini suçlayıcı beyanlarda bulunmaya zorlanamaması, kişinin yakınlarını suçlayıcı beyanda bulunmaya veya delil göstermeye zorlanamaması, kişiye kanuni haklarının bildiril-

108 Ünver, Hakeri, s. 67.

109 Öztürk / Erdem, s. 180.

110 Süheyl Donay, İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1982, s. 113.

111 AİHS m. 3, İHEB m. 5, Ay m. 17/3

112 Özen, s. 58; Öztürk, Erdem, s. 174.

mesi işkence yasağının sonuçlarındandır¹¹³.

İşkence yasağı istisna getirilemeyen mutlak yasaklardandır. Yani uluslararası kamu düzeninin emredici hukuk kuralıdır, jus cogens'dir¹¹⁴. AİHS m.15/2'ye göre bu yasağın olağanüstü durumlarda dahi ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Bu ilke devlete negatif, pozitif ve etkin bir şekilde soruşturma yükümlülüğü getirmektedir. Negatif yükümlülük, devletin kimseyi işkenceye, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutmama yükümlülüğüdür. Pozitif yükümlülük ise devletin, bireylerin bu türden eylemlerin mağduru olmasını önleyici tedbirler almasıdır. Üçüncüsü ise devletin bu türden eylemlerde bulunan kişileri etkin bir şekilde soruşturmasıdır¹¹⁵.

XI. Kişisel Bilgileri Üzerinde Serbestçe Karar Verme Hakkı

Türk Ceza Kanunu'na göre kişisel verilerin hukuka aykırı olarak kaydedilmesi ve bu verilerin hukuka aykırı olarak yayılması ya da hukuka aykırı olarak ele geçirilmesi suç olarak tanımlanmıştır¹¹⁶. Hukukumuzda hakim ve savcı tarafından yapılan her türlü işlem tutanakla tespit edilir¹¹⁷. Yine aynı şekilde kolluk tarafından yapılan işlemler de tutanağa geçirilir. Kovuşturma makamları suç şüphesi halinde bilgi toplarlar ancak topladıkları bu bilgileri saklama hakları yoktur. Haklarında bilgi toplanan ilgililerin üzerine atılı olan suç şüphesinin ortadan kalkması ile birlikte bu bilgi ve belgeler de yok edilmelidir¹¹⁸. Soruşturmanın gizliliğinin esas olması kuralından hareketle genetik inceleme sonuçları da gizlidir¹¹⁹.

XII. Serbest Bırakılmayı Talep Ve Tutuklamaya İtiraz Hakkı

Tutuklu sanık her daim özgürlüğünün kısıtlanmasının yasaya uygunluğunun denetlenmesi için yetkili makamlara itiraz etme hakkına sahiptir¹²⁰. Hukukumuzda göre tutuklama kararının verilmesi ve uzatılması duruşmalı olmalıdır¹²¹.

113 Ünver, Hakeri, s. 14.

114 Osman Doğru, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda İşkence ve Kötü Muamele Yasağı, İstanbul, 2006, s. 2; Eryılmaz, s. 212.

115 Centel, Zafer, s. 170.

116 TCK m. 135,136.

117 CMK m. 169.

118 Eryılmaz, s. 258.

119 CMK m. 80,157.

120 AİHS m. 5/4; Ay m. 19/6, 7, 36; CMK m. 91/4, 101/5, 104/2.

121 Centel, Zafer, s. 174.

XIII. Güvenceyle Salıverilmeyi İsteme Hakkı

Sanık yakalama ve tutuklamaya hakim önünde itirazı sonuç vermezse kefaletle salıverilmesini isteme hakkına sahiptir¹²².

XIV. Haksız Yakalama Ve Tutuklama Halinde Tazminat İsteme Hakkı

Anayasa'mızın 36. maddesine göre hukuka aykırı işlemlere karşı bireylerin hakkını arama hakkı vardır. Yine Anayasa'mızın 19 maddesine göre hukuka aykırı yakalama ve tutuklama yapılması halinde kişilerin uğradıkları zararların tazminat hukuku kapsamında devletçe ödenmesi gerekir. Dolayısıyla haksız yakalanan ve tutuklanan herkesin tazminat isteme hakkı vardır¹²³.

Sonuç

Hukuk geleceğe duyulan güvendir. Geleceğe güven duyabilmenin imkan şartı ise belirliliktir. İnsanlar arasındaki ilişkilerde şu kişiyle hukukumuz var diyen insan nasıl ben onun bana hangi konuda nasıl davranacağını kestirebiliyorum demek istiyorsa devletler de ceza hukuku sistemlerinin varlığıyla muhatapları olan bireylere fiillerini nasıl nitelendireceğini ve nitelendirilmiş olan fiillerinin karşılıklarını bildirirler. Şüphesiz hukuk devletleri suç nitelemesinde bulunurken birtakım esaslarla bağlı olmak durumundadırlar. İşte, ceza muhakemesi hukuku esasında devletin bireylerin fiillerini nitelendirme usulünü düzenler.

Ceza yargılamasında kovuşturma aşamasına geçildikten sonra hükmü verecek olan mahkemenin karşısında iddia makamı olan savcı ve savunma makamı olan sanık vardır. Adalet tesis etmesi umulan ve bu amaca özgülenmiş olan mahkemede muhakemeye katılanlar arasındaki ilişkiler ve bunların hakları hukuk tarafından korunmalıdır. Sanık hakları da uluslararası ve ulusal hukukça düzenlenmiştir. Bu hakların bir kısmı hukuk metinlerinde açıkça yazılmış, bir kısmı işaret edilmiş, bir kısmı ise hukukun genel prensiplerinden çıkartılmıştır. Sanık hakları bakımından dünyanın en kapsamlı düzenlemelerinden biri Türk hukuk sistemidir. Yukarıda bu haklar başlıklar halinde teker teker sayılmış olsa da sanık haklarını bunlarla sınırlı tutmak mümkün değildir. Zaten ifade edildiği gibi bu çalışmada haklar her ne kadar ayrı başlıklar altında açıklanmış olsa da birçoğu birbirleriyle çok yakın ilişkili ya da birbirlerinin sonuçları mahiyetindedir.

Ceza Muhakemesi Kanunu'nda bu hakların devlet karşısında güçsüz durumda olan bireyleri korumak amacıyla bir başlık altında genel hatlarıyla düzenlenmemiş olması eksiklik olarak kabul edilebilir.

122 Centel, Zafer, s. 175.

123 Centel, Zafer, s. 175.

KAYNAKLAR

- Centel, Nur; Zafer, Hamide, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 13. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Demirbaş, Timur, *Soruşturma Evresinde Şüphelinin İfadesinin Alınması*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.
- Doğru, Osman, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukukunda İşkence ve Kötü Muamele Yasağı*, İstanbul, 2006.
- Donay, Süheyl, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, İstanbul, *Fakülteler Matbaası*, 1982.
- Eryılmaz, Mesut Bedri, *Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.
- İnceoğlu, Sibel, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul, 2002.
- Keskin, Serap, “*Yargıç Bağımsızlığı*”, Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, İstanbul, 1998, s. 129-154.
- Özbek, Veli Özer; Doğan, Koray; Bacaksız, Pınar; Tepe, İlker, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.
- Özen, Mustafa, *Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri*, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017.
- Öztürk, Bahri; Erdem, Mustafa Ruhan; *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, 2006.
- Öztürk, Bahri(ed.); Tezcan, Durmuş; Erdem, Mustafa Ruhan; Gezer, Özge Sırma; Kırtıt, Yasemin F. Saygılar; Özaydın, Özdem; Akcan, Esra Alan; Tütüncü, Efser Erden, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku Ders Kitabı*, 12. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Şahin, Cumhuriyet, *Ceza Muhakemesi Hukuku I*, 8. Bası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.
- Ünver, Yener; Hakeri, Hakan; *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 14. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.
- Yenisey, Feridun; Nuhoğlu, Ayşe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

ÖZ

İddianamenin kabulüyle başlayan kovuşturma evresinde ceza muhakemesinin önemli unsurlarından biri olan sanığa uluslararası hukuk metinleri, anayasa ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu geniş haklar tanımıştır. Bu çalışmada bu hakların neler olduğu açıklanacaktır. Amaç ceza yargılamasında kovuşturma aşamasında sanık haklarını açıklamak ve yaygınlaştırmaktır.

Anahtar Kelimeler: sanık, sanık hakları, kovuşturma evresi, ceza muhakemesi, savunma hakkı.

